

CENTRUM BADANIA OPINII SPOŁECZNEJ

SEKRETARIAT
OŚRODEK INFORMACJI

629 - 35 - 69, 628 - 37 - 04
693 - 46 - 92, 625 - 76 - 23

UL. ŻURAWIA 4A, SKR. PT.24
00 - 503 W A R S Z A W A
TELEFAX 629 - 40 - 89

INTERNET

<http://www.cbos.pl>

E-mail: sekretariat@cbos.pl

BS/194/2005

STOSUNEK POLAKÓW DO DEMOKRACJI

KOMUNIKAT Z BADAŃ

WARSZAWA, GRUDZIEŃ 2005

PRZEDRUK MATERIAŁÓW CBOS W CAŁOŚCI LUB W CZĘŚCI ORAZ WYKORZYSTANIE DANYCH EMPIRYCZNYCH
JEST DOZWOLONE WYŁĄCZNIE Z PODANIEM ŹRÓDŁA

- ❑ Postrzeżenie demokracji jest w ostatnich latach dość stabilne, choć od poprzednich wyborów parlamentarnych w 2001 roku Polacy nieco częściej kojarzą ją z możliwością uczestniczenia w życiu społeczno-politycznym, a rzadziej z równością wobec prawa oraz ograniczaniem korupcji i nadużyć politycznych.
- ❑ W porównaniu z rokiem 2001 zmalała (z 67% do 60%) liczba respondentów twierdzących, że demokracja to przede wszystkim wolność człowieka, natomiast zwiększyła się (z 20% do 31%) liczba tych, którym demokracja kojarzy się raczej z bałaganem i chaosem.
- ❑ Zdecydowana większość Polaków zgadza się ze stwierdzeniem, że w demokracji za dużo jest niezdecydowania i gadania (77%) oraz że słabo radzi sobie ona z utrzymaniem porządku (73%).
- ❑ Mimo iż w dalszym ciągu przeważa przekonanie o wyższości demokracji nad innymi formami rządzenia, wyraźna jest tendencja do wzrostu akceptacji rządów autorytarnych. Obecnie 45% respondentów (w stosunku do roku 2001 spadek o 5 punktów) jest przekonanych, że demokracja to najlepszy sposób rządzenia, a tylko nieco mniejsza liczebnie grupa (40%, wzrost o 6 punktów) raczej skłania się ku tezie, że silny człowiek u władzy może okazać się lepszy niż rządy demokratyczne.
- ❑ Poziom akceptacji rządów niedemokratycznych jest najwyższy od początku lat dziewięćdziesiątych, odkąd monitorujemy tę kwestię. Obecnie ponad połowa respondentów (52%) wyraża przekonanie, że niekiedy rządy niedemokratyczne mogą być bardziej pożądane niż demokratyczne. Przeciwnego zdania jest nieco więcej niż co czwarty badany (27%).
- ❑ Wraz ze wzrostem akceptacji rządów niedemokratycznych zmalało znaczenie demokracji w życiu Polaków. Obecnie dla połowy społeczeństwa, w tym zwłaszcza dla osób starszych, słabo wykształconych oraz osiągających najniższe dochody, w gruncie rzeczy nie ma znaczenia to, jaka jest forma rządów, a więc, czy są one demokratyczne czy niedemokratyczne.

Pojęcie demokracji, nie tylko w rozumieniu potocznym, charakteryzuje się wielością przypisywanych mu treści. Wieloznaczność ta, obok takich czynników, jak poziom zadowolenia z ogólnej sytuacji w kraju czy też położenie społeczne respondentów (zwłaszcza ich status materialny), nie pozostaje bez wpływu, co pokazują badania, na formułowaną przez nich ocenę funkcjonowania demokracji, jak również na ogólny stosunek do ustroju demokratycznego i jego pozycję względem innych form sprawowania władzy.

To, z czym obecnie kojarzy się Polakom demokracja, jak oceniają jej funkcjonowanie w naszym kraju¹ oraz jaki jest ich ogólny stosunek do systemu demokratycznego jako formy ustroju, było przedmiotem naszych badań zarówno tuż po wyborach parlamentarnych², jak i po II turze wyborów prezydenckich³.

POSTRZEGANIE DEMOKRACJI

Polacy najczęściej kojarzą demokrację ze swobodami politycznymi, takimi jak wolność słowa czy stowarzyszania się - na tę cechę ustroju demokratycznego wskazuje zdecydowana większość społeczeństwa (80%), w tym ponad połowa (52%) wyraźnie wiąże ją z demokracją. Około trzech czwartych badanych, w tym niemal połowa w dużym stopniu kojarzy demokrację z takimi jej elementami, jak: prawo do uczestniczenia w życiu społeczno-politycznym, system wielopartyjny oraz równouprawnienie płci.

Ponad połowa ankietowanych wiąże tę formę sprawowania władzy z większą równością społeczną (60%) oraz równością wobec prawa (55%) - na te elementy jako w znacznym stopniu legitymizujące system demokratyczny wskazuje niespełna co trzeci

¹ Zob. komunikat CBOS „Ocena funkcjonowania demokracji w Polsce”, grudzień 2005.

² Badanie „Polskie Generalne Studium Wyborcze” zrealizowano na zlecenie Instytutu Studiów Politycznych PAN w dniach 27 września - 8 października 2005 roku na liczącej 2402 osoby losowo-kwotowej próbie dorosłych mieszkańców Polski.

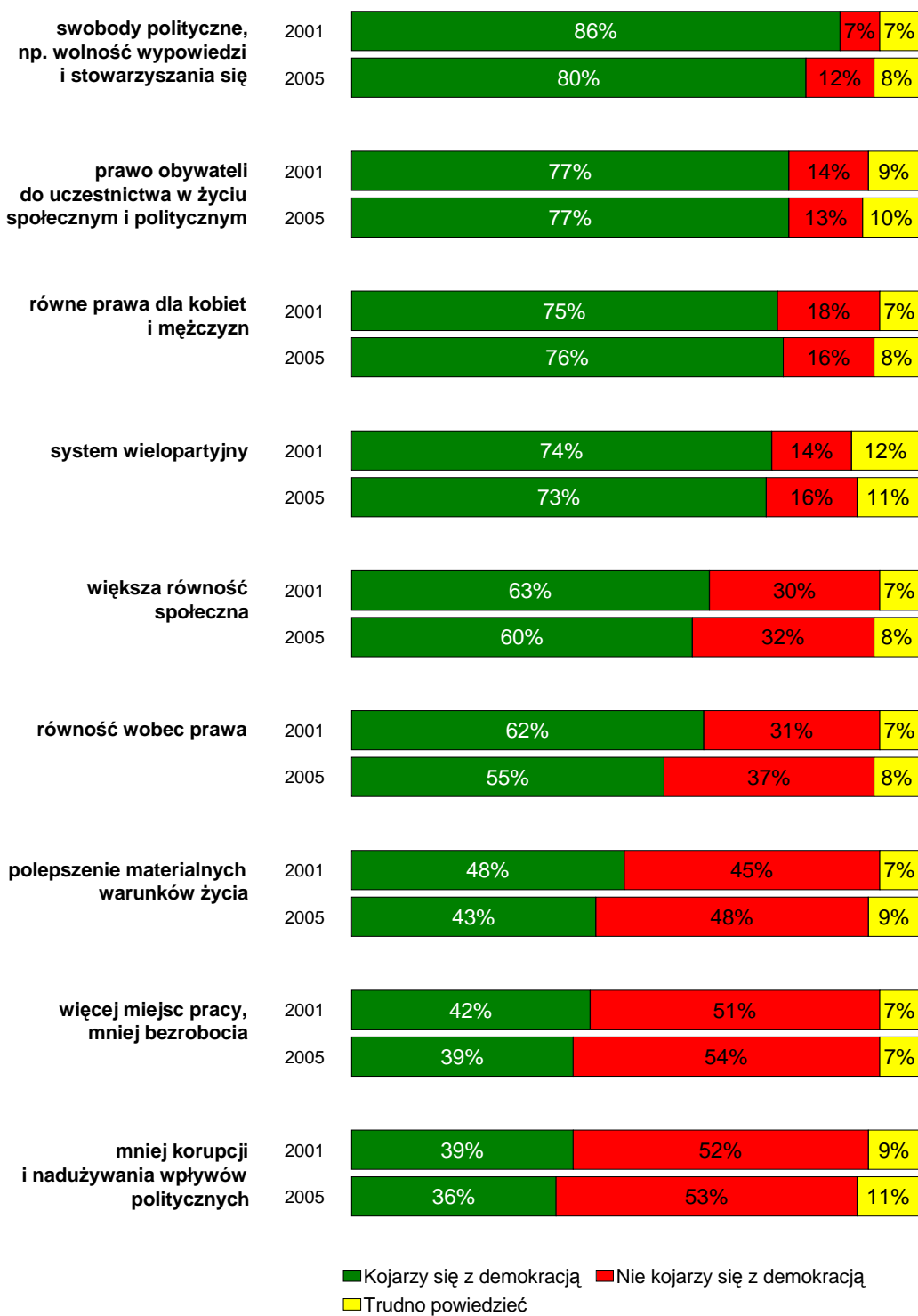
³ Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (186) zrealizowano w dniach 11-14 listopada 2005 roku na liczącej 1026 osób reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski.

badany (po 29%). Najbardziej Polacy przypisują demokracji takie cechy, jak: ogólny wzrost zamożności, walka z bezrobociem, więcej uczciwości w życiu społecznym i politycznym - około 40% badanych kojarzy je z ustrojem demokratycznym, a co piąty dostrzega między tymi cechami a demokracją wyraźną współzależność.

Tabela 1

Ludzie kojarzą demokrację z różnymi zjawiskami. Proszę powiedzieć, czy i w jakim stopniu słowo „demokracja” kojarzy się Panu(i) z następującymi sprawami:	Kojarzy się w dużym stopniu	Trochę się kojarzy	Mało się kojarzy	W ogóle się nie kojarzy	Trudno powiedzieć	Ważność cechy (średnia punktów na skali 1-4)
	punkty na skali					
	4	3	2	1		
w procentach						
- swobody polityczne, np. wolność wypowiedzi i stowarzyszania się	52	28	9	3	8	3,40
	80		12			
- prawo obywateli do uczestnictwa w życiu społecznym i politycznym	47	30	9	4	10	3,33
	77		13			
- system wielopartyjny	46	27	11	5	11	3,28
	73		16			
- równe prawa dla kobiet i mężczyzn	42	34	12	4	8	3,23
	76		16			
- większa równość społeczna	29	31	21	11	8	2,86
	60		32			
- równość wobec prawa	29	26	22	15	8	2,73
	55		37			
- polepszenie materialnych warunków życia	19	24	28	20	9	2,47
	43		48			
- więcej miejsc pracy, mniej bezrobocia	20	19	26	28	7	2,33
	39		54			
- mniej korupcji i nadużywania wpływów politycznych	17	19	27	26	11	2,30
	36		53			

RYS. 1. LUDZIE KOJARZĄ DEMOKRACJĘ Z RÓŻNYMI ZJAWISKAMI. PROSZĘ POWIEDZIEĆ, CZY SŁOWO „DEMOKRACJA” KOJARZY SIĘ PANU(I) Z NASTĘPUJĄCYMI SPRAWAMI:

Postrzeganie demokracji jest w ostatnich latach dość stabilne. Od wyborów parlamentarnych w 2001 roku, kiedy poprzednio pytaliśmy respondentów o skojarzenia z demokracją, nieco wzrosła liczba osób przypisujących jej takie cechy, jak: możliwość uczestnictwa w życiu społecznym i politycznym, funkcjonowanie systemu wielopartyjnego oraz równouprawnienie płci. Nieco zmalała natomiast liczba wskazań na takie elementy ustroju demokratycznego, jak swobody polityczne oraz aspekty społeczno-gospodarcze przejawiające się w zmniejszaniu bezrobocia oraz poprawie warunków materialnych.

Największe zmiany w postrzeganiu demokracji związane są z wyraźnie rzadziej przypisywanymi jej takimi cechami, jak: ograniczanie korupcji i wzrost uczciwości społecznej oraz równość wobec prawa. Z pewnością nie bez wpływu na te zmiany w percepcji systemu demokratycznego pozostały liczne afery polityczne i gospodarcze ujawnione w czasie poprzedniej kadencji parlamentu.

Tabela 2

Ludzie kojarzą demokrację z różnymi zjawiskami. Proszę powiedzieć, czy i w jakim stopniu słowo „demokracja” kojarzy się Panu(i) z następującymi sprawami:	2001	2005	Różnice średnich 2001-2005
	Ważność cechy (średnia punktów na skali 1-4)		
- prawo obywateli do uczestnictwa w życiu społecznym i politycznym	3,24	3,33	+0,09
- system wielopartyjny	3,22	3,28	+0,06
- równe prawa dla kobiet i mężczyzn	3,17	3,23	+0,06
- swobody polityczne, np. wolność wypowiedzi i stowarzyszania się	3,46	3,40	-0,06
- więcej miejsc pracy, mniej bezrobocia	2,39	2,33	-0,06
- polepszenie materialnych warunków życia	2,54	2,47	-0,07
- mniej korupcji i nadużywania wpływów politycznych	2,41	2,30	-0,11
- równość wobec prawa	2,89	2,73	-0,16

Na podstawie wyników analizy czynnikowej możemy wyróżnić dwa bardzo ogólne modele postrzegania demokracji w społeczeństwie. Jednym z nich jest rozumienie systemu demokratycznego w kategoriach społeczno-prawnych. Na ten aspekt składają się zarówno elementy socjalne, np. wzrost zatrudnienia oraz polepszenie statusu materialnego obywateli, jak też kwestie uczciwości i równości społeczno-prawnej. Kolejny zaś poziom społecznej legitymizacji demokracji najogólniej można określić jako polityczno-prawny, w którym

zawierają się takie elementy, jak: pluralizm partyjny, wolność obywatelska, prawo uczestniczenia w życiu społeczno-politycznym oraz równouprawnienie kobiet i mężczyzn.

Tabela 3

Ludzie kojarzą demokrację z różnymi zjawiskami. Proszę powiedzieć, czy i w jakim stopniu słowo „demokracja” kojarzy się Panu(i) z następującymi sprawami:	Czynnik I Aspekty społeczno-prawne	Czynnik II Aspekty polityczno-prawne
- więcej miejsc pracy, mniej bezrobocia	0,8677	
- polepszenie materialnych warunków życia	0,8128	
- mniej korupcji i nadużywania wpływów politycznych	0,7947	
- równość wobec prawa	0,7335	
- większa równość społeczna	0,5957	0,4342
- system wielopartyjny		0,7979
- swobody polityczne, np. wolność wypowiedzi i stowarzyszania się		0,7562
- prawo obywateli do uczestnictwa w życiu społecznym i politycznym		0,7562
- równe prawa dla kobiet i mężczyzn	0,4574	0,4884

* Analiza czynnikowa metodą „głównych składowych” z rotacją „varimax”, KMO = 0,821

Wyraźnie częściej respondenci postrzegają demokrację w kategoriach polityczno-prawnych, chociaż i aspekty społeczno-prawne, jak się okazuje, nie pozostają bez znaczenia w definiowaniu systemu demokratycznego.

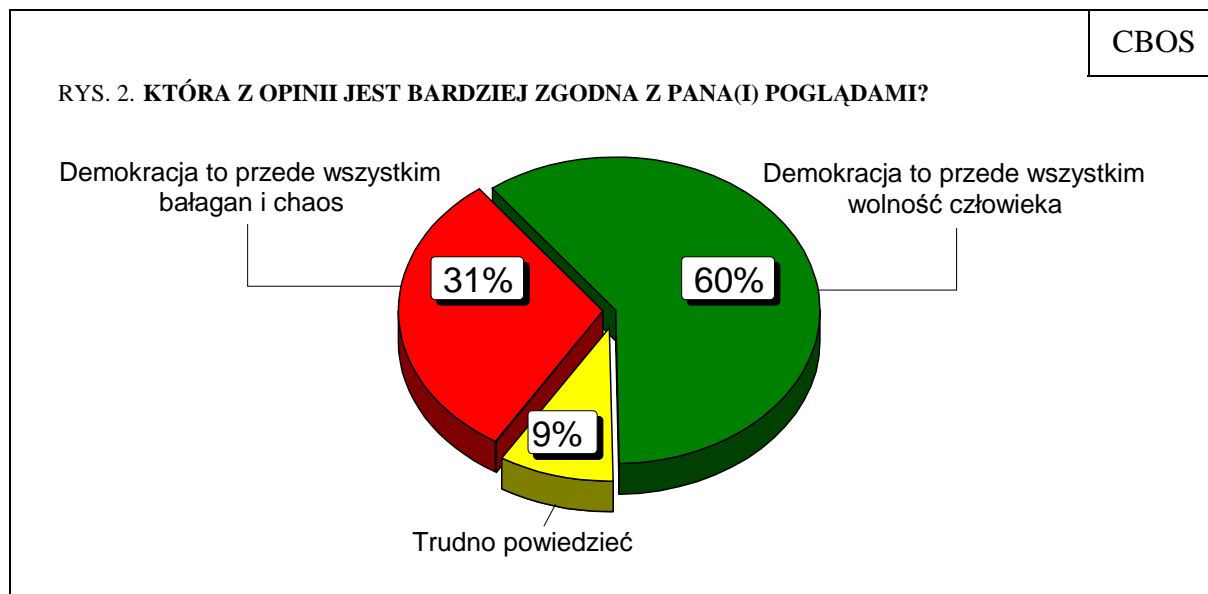
Tabela 4. Przeciętne wartości przypisywane szczegółowym cechom tworzącym ogólniejsze czynniki definiujące ustrój demokratyczny

Uogólnione cechy wpływające na skojarzenia z demokracją	Stopień uznania cechy za kojarzącą się z demokracją (średnia punktów na skali od 1 do 4)
Aspekty polityczno-prawne	3,31
Aspekty społeczno-prawne	2,54

O ile postrzeganie demokracji w kategoriach społeczno-prawnych nie jest wyraźnie uzależnione od cech społeczno-demograficznych respondentów, o tyle określanie jej w aspektach polityczno-prawnych częściej obserwujemy u osób mających od 35 do 44 lat, mieszkańców największych miast, ankietowanych z wyższym wykształceniem, należących do kadry kierowniczej i inteligencji oraz badanych najlepiej zarabiających.

OCENY DEMOKRACJI

Po wyborach parlamentarnych i obu turach wyborów prezydenckich, a także po sformowaniu się nowego mniejszościowego gabinetu rządowego prosiliśmy badanych, stosując pytanie powtarzalne, o określenie, czy według nich demokracja jest wyrazem wolności człowieka czy też postrzegają ją raczej w kategoriach bałaganu i chaosu.

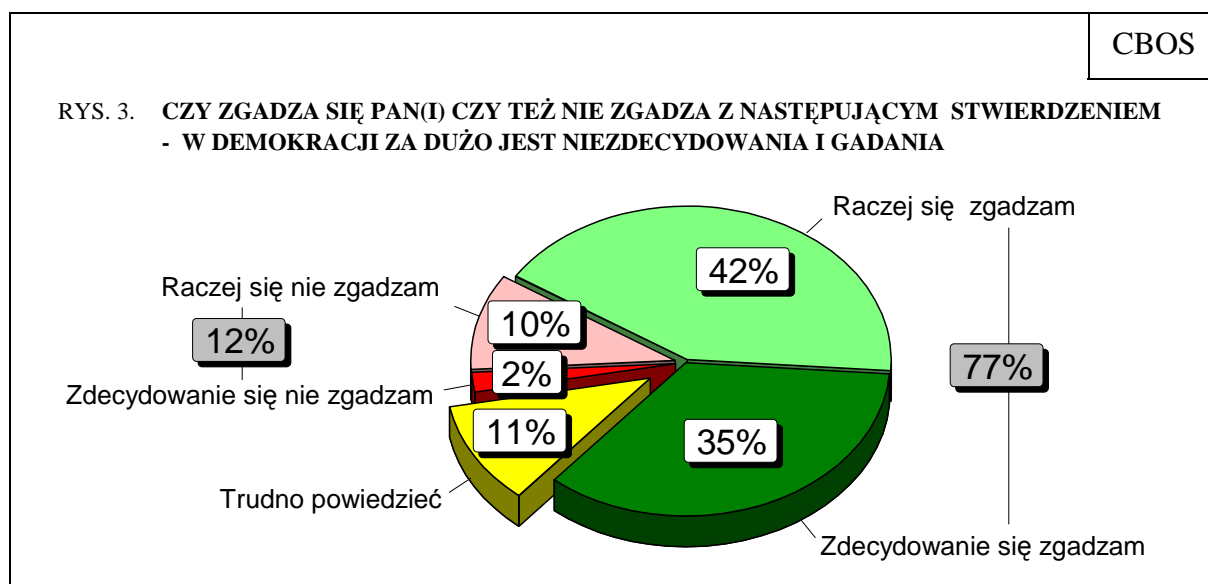
Chociaż w społeczeństwie niemal dwukrotnie przeważa przekonanie, że demokracja to głównie wolność człowieka, wyraźnie wzrasta liczba negatywnych opinii o tym ustroju. W ciągu ostatnich czterech lat zwiększył się (aż o 11 punktów) odsetek badanych, którym demokracja częściej kojarzy się z bałaganem i chaosem niż z wolnością obywatelską.

Tabela 5

Która z opinii jest bardziej zgodna z Pana(i) poglądami?	Wskazania respondentów według terminów badań					
	V 1995	XI 1996	X 1997	XII 1999	VI 2001	XI 2005
	w procentach					
Demokracja to przede wszystkim wolność człowieka	72	67	63	68	67	60
Demokracja to przede wszystkim bałagan i chaos	19	24	23	24	20	31
Trudno powiedzieć	9	9	14	8	13	9

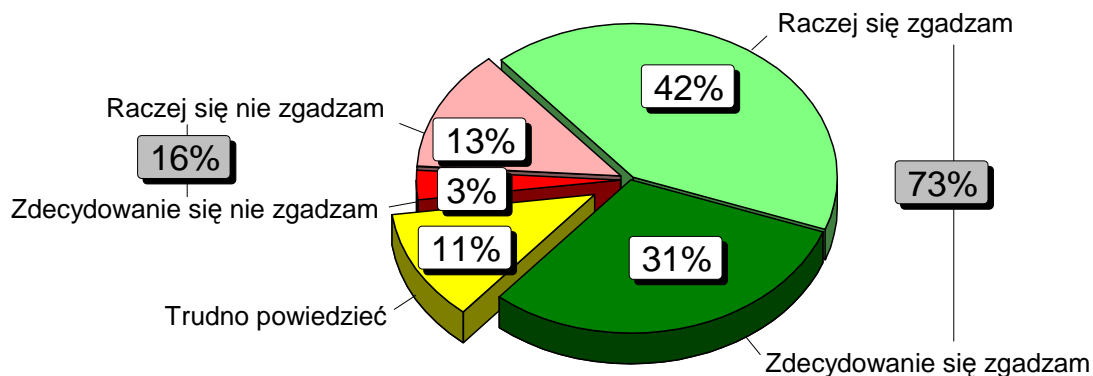
Przekonanie, że demokracja to raczej wolność człowieka niż bałagan i chaos, zdecydowanie częściej niż inni wyrażają najmlodszy badani (w wieku 18-24 lata), osoby z wyższym wykształceniem, pracownicy umysłowi (zwłaszcza wyższego szczebla), a także respondenci o najwyższych dochodach i najlepiej oceniający własny status materialny. Częściej też są to osoby o prawicowych poglądach politycznych niż centrowych czy lewicowych (zob. tabele aneksowe).

System demokratyczny wyraźnie krytykowany jest przez respondentów za to, że za dużo w nim niezdecydowania i gadania. Sądzi tak ogromna większość społeczeństwa (77%).

Prawie trzy czwarte badanych (73%), w tym niemal jedna trzecia (31%) w sposób zdecydowany, zgadza się ze stwierdzeniem, że demokracja słabo radzi sobie z utrzymaniem porządku. Przeciwnego zdania jest zaledwie co szósty respondent (16%), w tym tylko nieliczni (3%) zdecydowanie odrzucają ten pogląd.

RYS. 4. CZY ZGADZA SIĘ PAN(I) CZY TEŻ NIE ZGADZA Z NASTĘPUJĄCYM STWIERDZENIEM - DEMOKRACJA SŁABO RADZI SOBIE Z UTRZYMANIEM PORZĄDKU

Jak się okazuje, badani postrzegający demokrację w kategoriach społeczno-prawnych częściej wyrażają się o niej krytycznie, niż ci, którym tego typu skojarzenia są obce. Różnice wskazań są mniej wyraźne w przypadku postrzegających demokrację w aspektach polityczno-prawnych i niemających takich skojarzeń.

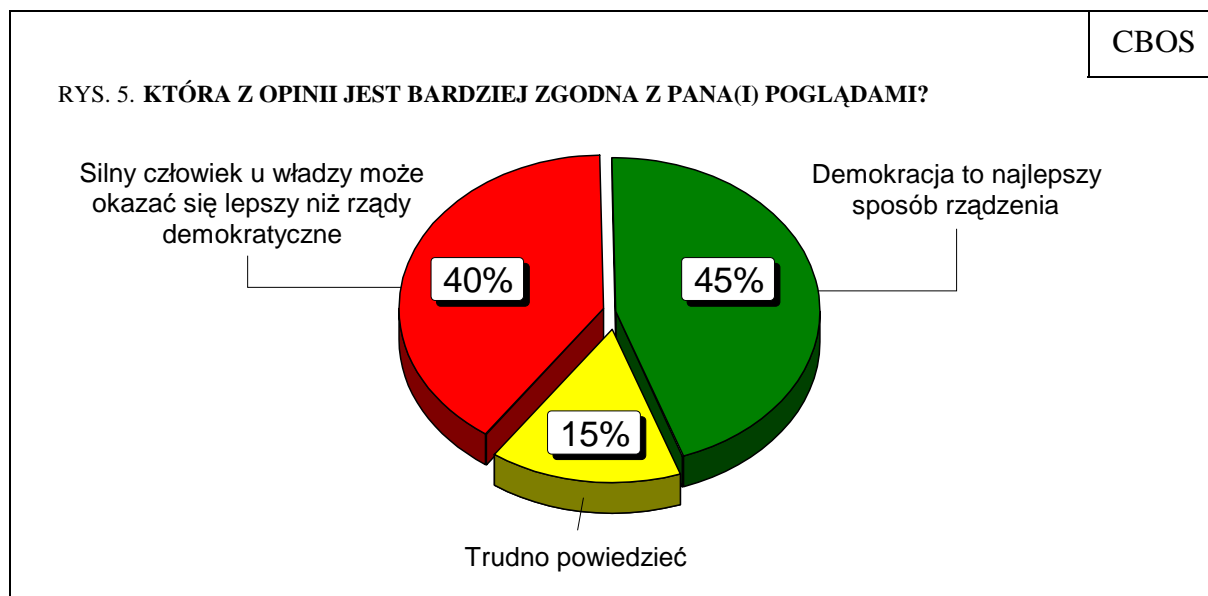
Tabela 6

Czy zgadza się Pan(i) czy też nie zgadza z następującymi stwierdzeniami?		Powstałe w wyniku analizy czynnikowej uogólnione cechy wpływające na skojarzenia z demokracją*			
		Aspekty społeczno-prawne		Aspekty polityczno-prawne	
		Kojarzą się z demokracją	Nie kojarzą się z demokracją	Kojarzą się z demokracją	Nie kojarzą się z demokracją
		w procentach			
W demokracji za dużo jest niezdecydowania i gadania	Zgadzam się	80	75	77	77
	Nie zgadzam się	9	15	8	17
	Trudno powiedzieć	11	10	15	6
Demokracja słabo radzi sobie z utrzymaniem porządku	Zgadzam się	76	68	74	71
	Nie zgadzam się	11	21	10	22
	Trudno powiedzieć	13	11	16	7

* Modele powstałe w wyniku analizy czynnikowej potraktowaliśmy jako odrębne zmienne niezależne

POSTAWY WOBEC DEMOKRACJI

Mimo że w polskim społeczeństwie nadal przeważa opinia o wyższości demokracji nad innymi formami rządzenia, wyraźna jest tendencja do wzrostu akceptacji rządów autorytarnych. Systematycznie rośnie społeczne przekonanie, że rządy silnej ręki mogą okazać się lepsze niż demokracja.

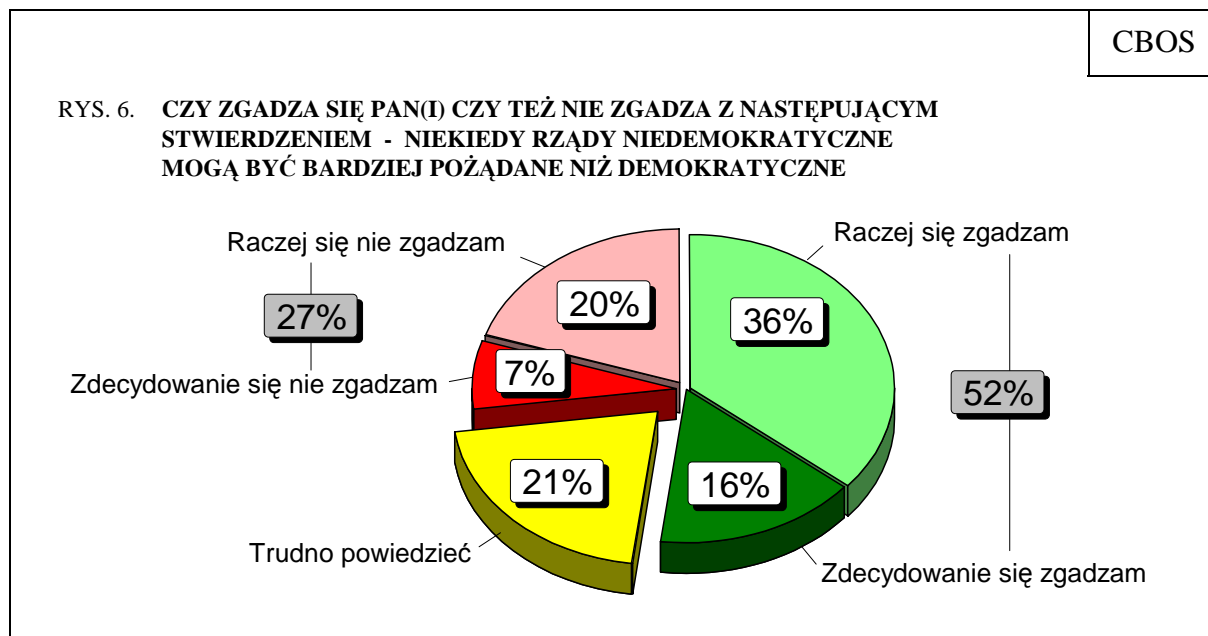
W porównaniu z rokiem 2001 zmalała (z 50% do 45%) liczba respondentów przekonanych, że demokracja to najlepszy sposób rządzenia, wzrosła zaś (z 34% do 40%) liczba tych, którzy skłaniają się raczej ku tezie, że silny człowiek u władzy może okazać się lepszy niż rządy demokratyczne.

Tabela 7

Która z opinii jest bardziej zgodna z Pana(i) poglądami?	Wskazania respondentów według terminów badań					
	V 1995	XI 1996	X 1997	XII 1999	VI 2001	XI 2005
	w procentach					
Demokracja to najlepszy sposób rządzenia	53	50	52	51	50	45
Silny człowiek u władzy może okazać się lepszy niż rządy demokratyczne	31	30	31	32	34	40
Trudno powiedzieć	16	20	17	17	16	15

Podatność Polaków na autorytaryzm jeszcze wyraźniej widoczna jest w odpowiedziach na pytanie sformułowane łagodniej - poprzez użycie słowa „niekiedy”.

Ponad połowa badanych (52%) mniej lub bardziej zdecydowanie zgadza się z poglądem, że rządy niedemokratyczne mogą być czasami bardziej pożądane niż demokratyczne. Przeciwnego zdania jest nieco ponad jedna czwarta respondentów (27%), w tym tylko co czternasty (7%) w sposób zdecydowany odrzuca takie twierdzenie.

Tak wysokiej akceptacji niedemokratycznych form sprawowania władzy nie notowaliśmy od początku lat dziewięćdziesiątych, odkąd monitorujemy tę kwestię. Od maja 2004 roku do września 2005 roku wskaźnik aprobaty rządów antydemokratycznych wzrósł aż o 10 punktów procentowych.

Tabela 8

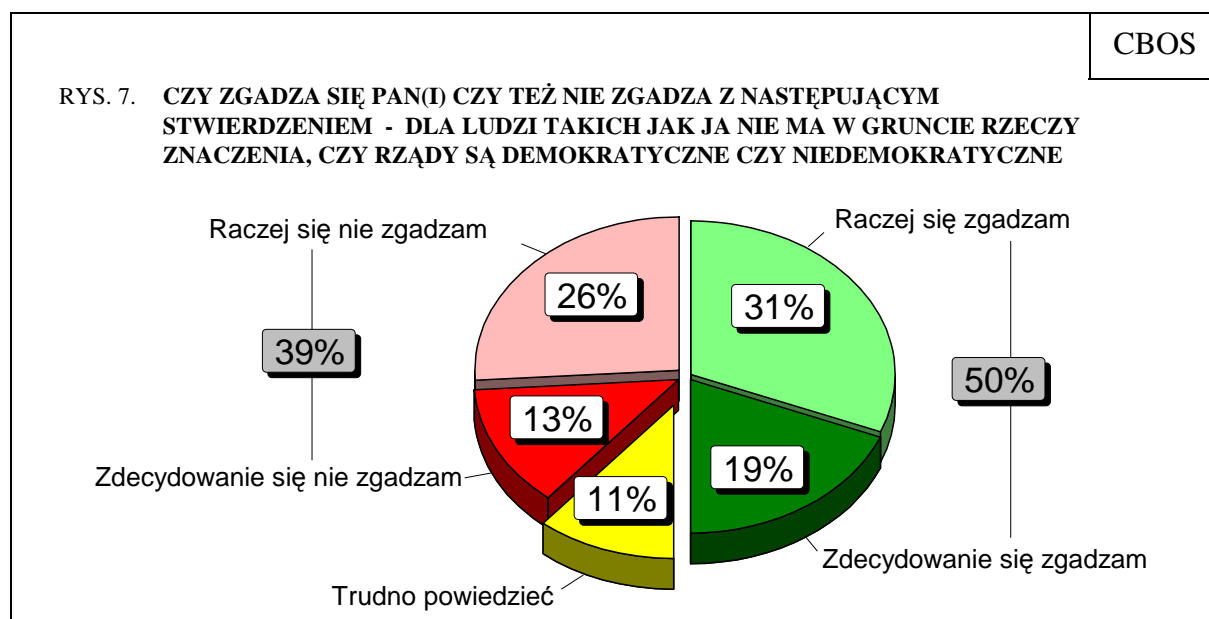
Niekiedy rządy niedemokratyczne mogą być bardziej pożądane niż demokratyczne	Wskazania respondentów według terminów badań													
	X '92	VI '93	XI '93	V '95	IX '95	X '95	XI '96	X '97	III '99	X '00	III '02	V '04	IX '05	
	w procentach													
Zgadzam się	36	45	45	47	44	35	46	38	41	37	43	42	52	
Nie zgadzam się	26	26	29	32	30	41	31	38	36	39	33	30	27	
Trudno powiedzieć	38	29	26	21	26	24	23	24	23	24	24	28	21	

Skłonność do przedkładania rządów silnej ręki nad ustrój demokratyczny przejawiają głównie starsi respondenci (powyżej 55 roku życia), osoby z wykształceniem podstawowym

i zasadniczym zawodowym, badani uzyskujący najniższe miesięczne dochody *per capita* oraz ci, którzy subiektywnie najgorzej oceniają własny status materialny.

Prodemokratyczne postawy wykazują natomiast przede wszystkim najmłodszy respondenci (w wieku 18-24 lata), mieszkańcy największych miast, badani mający co najmniej średnie wykształcenie, pracownicy umysłowi wyższego i niższego szczebla, osoby o najwyższych dochodach, a także studenci. Przekonanie o wyższości demokracji nad innymi systemami rządzenia nieco częściej niż pozostali wyrażają też respondenci o prawicowych poglądach politycznych (zob. tabele aneksowe).

Czy zatem rodzaj sprawowanych rządów ma w ogóle jakiegokolwiek znaczenie dla Polaków? Okazuje się, że niezupełnie. Dokładnie połowa badanych (50%) zgadza się z poglądem, że dla ludzi takich jak oni w gruncie rzeczy nie jest istotne to, czy rządy są demokratyczne czy niedemokratyczne. Osoby kontestujące takie stanowisko są w mniejszości (39%).

Wraz ze wzrostem akceptacji rządów niedemokratycznych, od maja 2004 roku, zmniejszyło się znaczenie demokracji w życiu Polaków.

Tabela 9

Dla ludzi takich jak ja nie ma w gruncie rzeczy znaczenia, czy rządy są demokratyczne czy niedemokratyczne	Wskazania respondentów według terminów badań							
	X '92	VI '93	V '95	III '99	X '00	III '02	V '04	IX '05
	w procentach							
Zgadzam się	44	44	45	41	38	49	42	50
Nie zgadzam się	36	40	45	45	47	40	43	39
Trudno powiedzieć	20	15	10	14	15	11	15	11

Ambiwalentny stosunek do rodzaju sprawowanych rządów charakteryzuje przede wszystkim osoby starsze, głównie emerytów i rencistów, ponadto respondentów najślabiej wykształconych oraz osiągających najniższe dochody. To, jaki jest system władzy, nie pozostaje natomiast bez znaczenia dla najmłodszych ankietowanych, zwłaszcza zaś uczniów i studentów. Fakt ten uznają za szczególnie istotny również mieszkańcy największych miast, badani z wyższym wykształceniem oraz uzyskujący najwyższe dochody. Znaczenie systemu rządzenia nieco częściej podkreślają respondenci utożsamiający się z prawicą niż ankietowani o centrowych i lewicowych poglądach politycznych (zob. tabele aneksowe).

Sposób postrzegania demokracji nie wpływa w wyraźnym stopniu na stosunek do niej jako formy sprawowania władzy. Jednakże badani pojmujący demokrację w kategoriach społeczno-prawnych deklarują obojętność wobec formy rządów rzadziej niż ci, którzy ustrój demokratyczny postrzegają raczej w aspektach polityczno-prawnych.

Tabela 10

Czy zgadza się Pan(i) czy też nie zgadza z następującymi stwierdzeniami?		Uogólnione cechy wpływające na skojarzenia z demokracją			
		Aspekty społeczno-prawne		Aspekty polityczno-prawne	
		Kojarzą się z demokracją	Nie kojarzą się z demokracją	Kojarzą się z demokracją	Nie kojarzą się z demokracją
		w procentach			
Niekiedy rządy niedemokratyczne mogą być bardziej pożądane niż demokratyczne	Zgadzam się	52	52	50	53
	Nie zgadzam się	23	31	21	33
	Trudno powiedzieć	25	17	29	14
Dla ludzi takich jak ja nie ma w gruncie rzeczy znaczenia, czy rządy są demokratyczne czy niedemokratyczne	Zgadzam się	50	49	58	41
	Nie zgadzam się	36	42	26	52
	Trudno powiedzieć	14	9	16	7

Mimo odnotowanego w ostatnim czasie wzrostu zadowolenia z funkcjonowania demokracji w Polsce⁴, wyraźnie pogorszyły się opinie o tym systemie sprawowania władzy. Postrzeganie demokracji w kategoriach bałaganu i chaosu oraz nienotowane dotychczas tak duże przyzwolenie dla rządów autorytarnych zdają się odzwierciedlać powyborczy zamęt polityczny oraz problemy z utworzeniem stabilnej koalicji rządowej (trzeba pamiętać, że badania realizowaliśmy tuż po wyborach parlamentarnych i prezydenckich). Poczucie zawodu wywołanego brakiem długo zapowiadanej koalicji PO i PiS w znacznym stopniu zniechęciło Polaków do polityki w ogóle, a przy okazji przyczyniło się do dewaluacji ustroju demokratycznego.

Pomimo szesnastoletniego funkcjonowania demokracji w Polsce ciągle trudno mówić o konsolidacji tego systemu w naszym kraju, zwłaszcza jeśli za wskaźnik tego procesu przyjmiemy, za Huntingtonem⁵, zdolność społeczeństwa do oddzielenia postaw wobec samego ustroju od ocen bieżącej sytuacji politycznej.

Opracował
Rafał BOGUSZEWSKI

⁴ Zob. komunikat CBOS „Ocena funkcjonowania demokracji w Polsce”, grudzień 2005.

⁵ Por. S.P. Huntington, *Trzecia fala demokratyzacji*, Warszawa 1995, Wydawnictwo Naukowe PWN.